

Beke György

(1927-2007)

Kisebbségek szabadságharca

Mikortól jelenik meg a népkisebbségek öntudatosodási törekvése vén földrészünkön? Nyilvánvalóan a nemzeti eszme győzelmes terjedését követően. A latin középkorban a humanista tudósok, írók esetében nem sokat számított, hogy az illető milyen nemzetiségűnek született. Comeniust a mai szlovák kultúra annyira a magáénak tekintti, hogy róla nevezte el pozsonyi egyetemét, és csak „színesítőként” veszi tudomásul most, aki tudomásul veszi egyáltalán, hogy újabb felfedezések tanúsága szerint, a morva vidékre telepített székely határőrök közösségében látta meg a napvilágot, Szeges János néven.

A nemzeti eszme kóros kinövése, a hódítási vágy, a kizárólagosság létében fenyegette mindenkor a kisebbségeket. Bizonyos mértékben kiszolgáltatottnak tekinthető helyzetében a népkisebbség csak lassabban, nehezebben ébredt rá arra, hogy a közös hazán belül szabadságharcot kell vívnia a többi nacionalizmusával. A kisebbségek öntudatosodásának, önvédelmének az elmúlt két évszázadban világtörténelmi hatása is lett: például a soknemzetiségű állam, az Osztrák-Magyar Monarchia természetesen az első világháború után. Veres Péter, a parasztíró zseni mondta egyszer nekem, egyik Ferenc-hegyi beszélgetésünkön, hogy mi sem volt természetellenesebb, mint a Habsburg-birodalom: hat millió osztrák-német uralkodott 50 millió más nyelvű, más etnikumú kisebbségi közösségeken. A kisebbségek öntudatra ébredésének kései jele volt napjainkban a szovjet világbirodalom összeomlása, de Jugoszlávia vagy Csehszlovákia darabjaira hullása is. A kisebbségek egyenlőségének nemes eszménye torzult terrorháborúba olyan vidéken, mint a cári birodalom gyarmatává tett Csecsenföldön.

Ha elindult a népkisebbségek öntudatosodási folyamata, ez szabadságjogokat követelt, nyelvhasználati, kulturális és területi érvényesülést az eddig elnyomott kisebbségeknek. Az első világháborút követő békerendszer unos-untalan hangoztatott rendezőelve – állítólag – a népek önrendelkezésének érvényesítése volt. Nekünk, magyaroknak aligha kell bizonyítanunk, hogy mennyire állásos volt ez az érvelés. Nem volt egyéb, mint a nagyhatalmak érdekeinek takarója. A második világháború vé-

gén semmit sem javítottak ki az előző békerendszer végzetes hibái közül, hanem csak megerősítették azokat. Szovjet követelésre immár kihagyták a kisebbségek nemzetközi jövedelmét, s így a többségi nemzetek kényekedvére bízták tízmilliók pusztá létét. Ugyanez a békerendszer törvényesítette a kollektív büntetést ártatlan milliók számára, például a csehszlovákiai Beneš-dekrétumot, németek millióinak kiűzését szülőföldjükről, Lengyelország új határai, Jugoszlávia régi határai között. (Hogy a délidéki magyarok körében végrehajtott etnikai tisztogatás borzalmait csak zárójelben említsem.) Mindezek a genocídiumok a szovjet (orosz) birodalmi ábrándok teljeseését szolgálták, például Lengyelország nyugatra „taszítását” többszáz kilométerekkel. Sztálin és Molotov nyugodtan dönthetett tízmilliók életéről vagy haláláról, a nyugati hatalmak türelmesen, alázatosan bólgattak hozzá.

Mielőtt bárki is tiltakozásra emelné a kezét, várja ki a bizonyításomat. Az erdélyi magyar sajtó lankadatlan figyelemmel követte az 1946-os párizsi béketárgyalásokat, hiszen magának az erdélyi magyarságnak is ez volt a legfőbb gondja abban az időben: kié lesz Erdély? Megdöbbenette a magyarságot, mikor a magyar-román határkérdés tárgyalásán az angol küldött úgy akarta elvágni a nemzetiségi kérdés gordiuszi csomóját, hogy az erdélyi magyarságnak a román nemzetbe való beolvadást ajánlotta. Az akkori idők mindenre azonnal magyar választ kereső publicistája, a brassói Szemlér Ferenc, kiváló költő, aki végigélte az Antonescu-diktatúra dél-erdélyi poklát, tehát a legkegyetlenebb kisebbségi időket, és aki egész lelkét beleadva küzdött az erdélyi magyarság egyenjogúságáért, azonnal tollat ragadott. Félelem nélkül – írta heves indulatú publicisztikája fölé a brassói Népi Egység 1946. szeptember 15-i számában. Felemlíti a keserű jóslatokat az erdélyi magyarság lassú elmerüléséről, a „régii” kisebbségi idők visszatéréséről. Ez a hangulat lefegyverző, kisebbségellenes, mivel – Kurkó Gyárfást, a Magyar Népi Szövetség országos elnökét idézve – „a nemzetiségi sors a jogokért való szüntelen harcot jelenti”. A jogegyenlőségért vívott harc egyben küzdelem a demokráciáért, szövetségben a román demokrata erővel – fejtege-

ti Szemlér. Majd kijelöl három alapvető feledatkört. Első: a szilárd alapokon nyugvó magyar iskolahálózat létrehozása. Második: a magyarság gazdasági életének a szervezettség legmagasabb fokán való kiépítése, meglévő és a szükségleteknek megfelelően kialakuló gazdasági intézményeink kifejlesztése révén. Itt felsorolja a szövetkezeteket, amelyek addig is a kisebbségi élet fundamentumát képezték, a székelyföldi iparosítást – százéves kívánság volt már akkor! –, hogy a székelység ne szóródjék szét az országban és a világban, hanem szülőföldjén találjon biztos megélhetést. Harmadik feladatkört a népi politikai szervezet – jelesül a Magyar Népi Szövetség – oly arányú megerősödésében lát, amely biztosítja, hogy az erdélyi magyarság számarányának megfelelő szerepet játszassék az ország politikai életében.

Újra meg újra aláhúzza Szemlér – a valóban megtartó életelvek hangsúlyozása során –, hogy a kisebbségi magyarság mindeme célokat csak a román többségi nemzetre támaszkodva érheti el. Ez volt a korszak vezérszólam.

Sztálin, mikor a háborús győzelem pillanatában „a nagy orosz népre” üritette poharát, noha legalább akkora véráldozatot hoztak a szovjet gyarmatbirodalom nem orosz népei is, akkor valójában a többségi népek szabad uralmát hirdette meg a kisebbségek fölött. És valóban, a csatlós vagy félcsatlós népi demokráciákban is a többségé lett minden jog, érdem, előny, amikből a maga jóindulata alapján juttatott a kisebbségeinek. Hiszen már az 1947-es békeszerződés sem kötelezte őket a kisebbségek jogegyenlőségének biztosítására. A béketárgyalásokon a szovjet küldöttség, maga Molotov követelte annak a cikkelynek a mellőzését, amelyik a trianoni egyezményben még létezett. (Azzal sem törődve, hogy Moszkva ezzel leplezi belső imperializmusát.)

Az angol küldött a londoni béketárgyalásokon kimondta a kisebbségek békés beolvadásának óhaját, a szovjet rendszerek – ez alól Jugoszlávia sem volt kivétel – rendelkeztek hoztak e hatalmi vágy gyors megvalósítására. Milyen kisebbségi életérzést szülhetett ez az állapot? Az egyenlőségét semmiképpen. A kisebbségi érzést mindenképpen. Elképzelhető lehetett volna – másként, másutt, hogy a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem rektora, dr. Takács Lajos maga segítse elő egyeteme felszámolását? Ebben a közszellemben lehetett halotti némaság közepette megszüntetni erdélyi magyar iskolákat, intézményeket, lényegében betiltani a kisebbségek nyelvét, szellemüket, hagyományait. Csak egy lehajtott fejű társadalomban lehetett törölni a kisebbség nemzeti irodalmából az egyik legfőbb alapítót, Kós Károlyt! Végül odáig jutottunk, hogy az erdélyi magyarból, mely ezer éve

lakja szülőföldjét, „magyar nemzetiségű román” lett, a hivatalos okmányokban és renegát szónokok ajkán.

Csakugyan „román” lett? És szerb lett abból a délvidéki magyarból, aki gyáva meghunyászkodással „jugoszláv nemzetiségűnek” kezdte vallani magát? Szlovák abból a felvidéki magyarból, a honfoglalók utódaiból, aki szemét behunyva aláírta reszlovákizációs nyilatkozatát, csak hogy megmaradhasson kicsi háza, földje, élete? Szárba szökkenhetett-e a szeretet az ilyen kisebbségiben az uralkodó többség iránt? Ebből a lelki terrorból csak statisztikai mutatók születhettek. Igaz, az ámuló-bámuló nyugati társadalmakat könnyen el lehetett kápráztatni az ilyen mutatókkal.

Groteszk fintora a történelemnek, hogy az ilyen „szocialista” kisebbségpolitika nem elősegítette, hanem gátolta a természetes asszimilációt. Mert mindig volt és van nyelvváltás, nemzetváltás a meggyőződés, megszokás, családi környezet hatására. Ez csakugyan magánügy. Megismertem Bukarestben, mikor ott laktam, egy székely köművest. (Javitották a házunkat.) Könyveimet látva, kölcsön kért belőlük.

– Olyan rég nem olvastam magyar könyvet – mondta. – Az a vonat, amelyre felültem, a románok felé vezetett. Szinte észrevétlenül változott meg bennem valami. Magyar szóra már nem dobbant meg annyira a szívem és a futballpályán a román csapatnak kezdtem szurkolni... De mióta látom, hogy kik csapnak fel hirtelen románoknak, tegnap még nagy magyarok, hát uram, én leszálltam erről a vonatról. Nem adnám el soha a lelkem egy tál lencséért.

Olvasom Slota úrnak, a szlovák fő nácinak a kesergését – még a hajdani náci se beszéltek olyan gyűlölettel és álnoksággal a magyarokról, mint ő –, hogy szerinte növekszik a felvidéki magyarok lélekszáma. (Sajnos – a valóságban – csökken.) Szándékos „tévedésének” az oka az lehet, hogy a Beneš-dekrétum után elindult szlovákosítási erőszak számadataira épít. Az a páratlan kíméletlenségű genocídium valóban magyar tömegeket kényszerített nemzetiségük – nem lelki, csak statisztikai – elhagyására. Ezek az elveszett lelkek jórészt levetették az idegen gúnyát. De akadnak, nem is kevesen, akik ezt nem merik megtenni. (Lehetne-e árulkodóbb bizonyossága a tovább élő magyarüldözéseknek?)

Rév-Komárom népessége 1910-ben 22.337 lélek. Közülük magyar 19.924, az összlakosság 89,2 százaléka. Szlováknak vallotta magát 168 személy. Német volt 1.248. A legutóbbi népszámlálás 37.346 lakost mutatott ki. Magyar nemzetiségű 23.745, az összlakosság 64 százaléka. Mivel a németek úgyszólván teljesen eltűntek, a különbözet eszerint szlovák: 13.601. Csakugyan ennyi szlovák élne ma Komáromban? 1998-ban, a választáso-

kon a 35 helyi képviselő – városi tanácsos – közül 29 a Magyar Koalíció Pártjának színeiben indult, sikerrel. Rajtuk kívül is még három magyar jelölt került be a városi tanácsba. Szlovákok közül három jelöltet választottak meg. A statisztikai adatok szerint tizet kellett volna. Elképzelhető lenne-e, hogy ezer meg ezer szlovák választó a magyar jelöltekre szavazott? Éppen itt, Komáromban, ahol Slota úr és szövetségesei mindent megtesznek a magyarság visszaszorítására?

Hová tűnt a statisztikákban szereplő komáromi „szlovákok” több ezer főnyi tömege? Ott vannak továbbra is, a kimutatásokban, a szlovák nemzetiségűek között. Ezek azok az emberek, akik az 1946-ban megindult „visszaszlovákosítás” során, kényszerből, elhagyták nemzetüket. Idők enyhülésével tömegesen tértek vissza lelkiileg soha el sem hagyott nemzeti közösségükbe. De tömegesen maradtak olyanok is, akik még most sem mernek ujjat húzni a hatalommal. Ki szólhatná meg ezért őket? Ki tudja, mi következik még? (Éppen Slota úr „nemzetvédőinek” magatartása, az utóbbi idők eseményei őket igazolják!) Így gondolkodnak: „Ám tekintsenek továbbra is szlováknak, amúgy hivatalosan, mert lélek szerint magyar voltam mindig, és az is maradok.”

Ezek a lelki sérültek, „szülőföldi száműzöttek” csak a választási fülkében, egymagukban, fürkésző pillantások és gyanakvó megrovás nélkül merik magyarnak vallani magukat. Lelki rabságuk egy pillanatra felenged bilincseiből, és a magyar jelöltre szavaznak. Felborítva a hivatalos statisztikákat.

Visszaütött a történelem, amely amúgy különben kegyetlen bíró szokott lenni. Hamisan szerzett lelkeket nem lehet megtartani kényszer-hűségben. A Felvidéken is beteljesedik Jászi Oszkár – ebben a kérdésben vitathatatlan – igazsága: „A történelem nem ismer olyan esetet, hogy az erőszakos asszimiláció sikerrel járna.”

Ilyen „szlovákokat” szeretne látni Slota úr a Csallóköz, az Ipoly-mente ősi magyar hajlékaiban? Csak ezt a „bölcsséget” tudta levonni az elmúlt fél évszázad kisebbségi-többségi küzdelmeiből? A kisebbségi létre ítélték – legalábbis a magyarok a Kárpát-medencében – sokkal fontosabb tanulságra jutottak. Zsákutca a kisebbségek számára csupán a többségtől várni jogait, nyelvi, kulturális szabadságukat, intézményeiket, az önrendelkezést. Ez nem szembenállás a többséggel, csak józan önértékelés. A székelységben már a két háború közötti időkben megérlelődött ez a felismerés. Erdélyi életük gondjainak megtárgyalására, tehát a románsághoz való viszony megvizsgálására hívták össze 1937-ben a „cselekvő fiatalok”, nagyrészt baloldali beállítottságú értelmiségiek a Vásárhelyi Találkozót. Az egyik legfőbb kezdeményező, Tamási

Áron nyitotta meg 1937. október 2-án, Marosvásárhelyen a vitanapokat. (Amelyekhez szabadtéri misén kérték Isten segítségét!) Tamási pedig tekintetét végighordozta egész Európa kisebbségi tájain:

„Európában ma negyvenmillió ember él kisebbségi sorsban. Nyugodtan állíthatom, a szónak igazán ősi és szenvedő értelmében, hogy ez a negyvenmillió ember ma Európa igazi kereszténysége. Azok a népek, amelyek olyan szerencsések, hogy önálló hatalmi formában élhetnek, mindenekelőtt anyagi javakért és nagyobb hatalomért küzdenek. De ez a negyvenmillió ember nem hatalomért küzd és nem bőséges anyagi javakért, hanem egyszerűen olyan elemi, nemzeti és emberi jogokért, amelyek vita nélkül megilletik ennek a világnak minden lényét, akit bármilyen nyelven embernek neveznek.”

Csak hogy ez a negyvenmillió egymásról se nagyon tudott. Iszonyú kiszolgáltatottságuk felismerése sejtette meg velük, hogy együttesen regionális vagy akár kontinentális politikai erőt jelentenek. Hadd említsem az Európai Uniót, amelynek ugyan a veszélyeit is fel tudom mérni, de e vonatkozásban, a kisebbségek szempontjából kétségtelen előny, hogy a régiók fejlesztésének egybehangolására épül. Az Európai Unió Parlamentjében 85 év, Trianon óta először alkotnak egységet – nem lelki, hanem kézzelfogható szövetséget – az anyanemzet és az elszakított kisebbségi magyar közösségek. Ennek üdvös hatását máris érezhettük, például közös fellépésüket a moldovai csángó-magyarok érdekében, a székelyföldi autonómia kérdésében.

Európa-szerte megmozdultak a kisebbségek, egymás felé és ilyképpen a jövő felé. Nem egy kisebbség még csak a bemutatkozásnál tart, vagy ott sem. Ne lepődjünk meg a rendhagyó mozzanatokon. Ilyen egy könyvsorozat elindulása, 2005-ben, francia nyelven, Bretagne tartományban. A húsz kötetre tervezett enciklopédia a veszélyeztetett európai kisépeket, szöványokat mutatja be, a több százezres lélekszámúakat, mint az erdélyi székelyek és az egészen kis néptöredékeket, mint az észtrországi lívek. A bemutatásra kiválasztott kisebbségi közösségek eleve sugallják, hogy a sorozat szerkesztői nem kuriózumot keresnek, hanem nagyon komolyan veszik a népek, nemzetek – kicsik vagy nagyok – egymás közötti egyenlőségét, ami a mai világpolitikában is eléggé egyedülálló jelenség.

Éppen a bretonok? Bretonföld kelta ősoktól származó lakói hazájukat „a Föld végének” is nevezi, mivel itt van a kontinentális Európa nyugati pereme. Egy meglehetősen széles félsziget nyúlik be az Atlanti-óceánba. Az angol szigetéről menekülő kelták népesítették be, jó kétezer esztendeje, mindenképpen Krisztus előtt. Sorsuk azóta is

örökös „menekülés”. Hosszú ideje már, hogy a bretonok kisebbségbe kerültek a szülőföldjükön. Becsült lélekszámuk 600 ezer és egymillió között mozog, de csak egytizedük beszéli folyamatosan a közélet minden területéről kiszorított anyanyelvüket. Vigasztalás lehet-e a breton kultúra maradványainak makacs őrzői számára, hogy Artur királyról szóló kelta mondák adták a francia udvari regények fő témáját, és így a középkori európai lovagregények ihlető forrásának tekinthetők?

Ez a könyvsorozat, amely Európa nyugati pereméről, breton földről elindul a kontinens minden tájára, a kevésbé ismert vagy félreismert, veszélyeztetett kisebbségek életét mutatja be, történelmüket, kultúrájukat, nyelvüket. Olyan tükröket tart eléjük, amelyekből biztos énképet kaphatnak. Szükség van-e erre? De még mennyire! Az elszülődő kisépek, kisebbségek előbb önismeretüket veszítik el, ezt követi nyelvük és öntudatuk elhagyása. Tehát megmaradásuk önmaguk keresésével kezdődhet el. De szólnak ezek a könyvek a nemzetközi közvéleménynek, amely megmentheti e népeket a nemzethaláltól. És szólnak a kisebbségtartó gazdanemzeteknek, hogy a történelem előtt elsősorban ők felelősek minden nép, minden nyelv, minden kultúra, minden érték megőrzéséért.

A Brest városában működő Armeline könyvkiadó sorozatában, Collection Peoples en Péril, sorra lépnek elénk a moldvai csángók, az erdélyi székelyek és szászok, a hollandiai frizek, a németországi szorbok, az észtországi lívek, a krími tatárok, a ladinok, a moldvai gagauzok, a szamojédek, az inkeriek, a pomákok, a vlachok, a kozákok, a manok. A szerkesztők észrevehető szándékossággal nem az autonómia jegyében rendezett sorsú kisebbségek életét kívánják bemutatni, hanem azokat a közösségeket, amelyeknek sorsa egyáltalán nem megnyugtató. Így nem kaptak helyet a Finnországhoz tartozó Alánd szigeteken élő kisebbségi svédek, akiknek az önkormányzata államalkotó nemzet jogaival ér fel. Hiába várjuk az olaszországi dél-tiroliakat, amelyek már kivívták – véres áldozatok árán – az autonómiájukat. Nem készül kötet a katalánokról, akik akár társnemzetnek is tekinthetők Spanyolországban. Elkerültek a szerkesztők Ukrajna kisebbségeit, főleg az orosz ajkúak tízmilliónyi tömegének jelenléte miatt; ezek ugyanis a sztálini belső határmegvonások következményeként kerültek – a szovjet birodalom összeomlása nyomán – „kisebbségi” joghelyzetbe.

Ellenben nagyon is megfontolt szerkesztői koncepcióra vall, hogy a sorozat nyitó kötete a moldvai csángó-magyarokról szól. Kevés ennyire „elrejtett” kisebbségi közösség létezik a mai Európában, mint ők. Nem rejtekező etnikum ez, hanem múltjától, nyelvétől, hagyományaitól megfosztott közösség, amelyet a román hatalom a világ

előtt román nemzetiségüként prezentál, s amelyre a belső állami és egyházi terror kényszeríti rá ezt a minősítést. Mivel azonban a finnugor összehasonlító nyelvészet tudósai, a nyelvjárási gyűjtők, a történészek, a szociográfusok – tények alapján – hitelt érdemlően cáfolják ezt az állítást, míg román újságírók, pártagitátorok, a renegát papok primitív hamisításokkal erőszakolják a csángók román eredetének fantazmagóriáját, ez az egész kérdés sajátos módon kikerült a tudományos viták köréből és a Ceaușescu-diktatúra tovább élő jegyeit viseli magán.

Üdítően hat, hogy a csángókkal foglalkozó kötet (Les csángós de Moldavie) mentes minden elfogultságtól. Megírására, akárcsak a székelyekről szóló második kötetre egy ismert francia művelődéstörténész, Bernard Le Calloc'h vállalkozott. Egyik névrokona – vagy több is? – J.P. Calloc'h (1888-1917) a huszadik század legnagyobb breton költője volt. Szerzőnk a diplomataképző francia főiskolát végezte. Francia nyelvtanár volt a gödöllői premontrai gimnáziumban, majd titkár a budapesti francia nagykövetségen. Hajdani diákjai nagy elismeréssel emlékeznek rá: „keze alatt” mindenki kiválóan megtanult franciául. A tanár úr is folytatta tanulmányait, beleásta magát a finnugor összehasonlító nyelvészet tudományába. Nyolcvanon túl is friss, fáradhatatlan; időnként most is feltűnik Budapesten, előadásokat tart, újabb munkáihoz gyűjt adatokat.

Magyar tudósok, nyelvészek közül legelőbb Kőrösi Csoma Sándor legendás pályája és életműve ragadta meg. Francia és magyar kiadóknál összesen öt könyvet jelentetett meg Kőrösiről, franciául és magyarul: Alexandre Csoma de Kőrös, Párizs, 1985; Kőrösi Csoma Sándorral Nagyenyedtől a Himalájáig, Sopron, 1996; Új adatok Kőrösi Csoma Sándorról, Akadémiai Kiadó, Bp. 1998; Le dictionnaire tibétien d'Alexandre Csoma de Kőrös, Budapest, 2000; Kőrösi Csoma Sándor útinaplója, Püski, Bp. 2000. A finnugorisztika körébe vág 2001-ben Párizsban megjelent munkája: Le Xe siècle et le Hongrois.

Tűnhetik meglepőnek is, hogy 1988-ban, Párizsban egy napi-politikai ügyről jelentet meg könyvet: Un épisode oublié de la guerre froide: Le défi hungaroyougoslave (1945-1955). Azért szokatlan a témaválasztás, mivel a Tito és Sztálin közötti – véres határincidensekkel teletűzdelt – kötélhúzásból valamennyi szovjet csatlós kötelezően kivette a részét; Magyarország nem volt zászlóvivő, kezdeményező; miért éppen Rákosi és a magyar párt „láncoskútja korszaka” a legalkalmasabb a kétségtelenül rendhagyó jelenség vizsgálatára? Emlékeztetnék arra, hogy a szakítást kiváltó jelentést a Tájékoztató Irodában Gheorghiu-Dej román pártfőtitkár terjesztette

elő, s hogy magának az Irodának, az álcázott újabb Kominternnek a székhelye, Belgrád után, Bukarest lett. Vagy arról van szó, hogy mi, magyarok jó kísérleti nyulak vagyunk minden történelmi jelenség vizsgálatához? Mivel önszántunkból vagy külső parancsra, teljes hévvel vetjük bele magunkat olyan konfliktusokba is, amelyekhez tulajdonképpen semmi közünk sincs, s csak kárunk származik belőle.

Bernard Le Calloc'h utolérhetetlen előnye, szemben az állami parancs alatt élt román és magyar történészekkel, a teljes tudományos függetlenség. Megállapításait, kezdve mindjárt az egyik legfontosabb kérdéssel, a moldvai csángók eredetével, nem befolyásolhatja semmilyen hatalmi nyomás, durva terror, ravasz megfélemlítés. Forrásai között ott voltak a leglényegesebb magyar és román okmányok – felsorolja őket – és a latin nyelvű egyházi feljegyzések is. Hivatkozik rájuk, ellenőrzi hitelességüket, csak azokat fogadja el közülük, amelyeknek az igazáról meggyőződött.

Itt vannak mindjárt tanúságtételként a csángólakta falvak elnevezései. A francia művelődéstörténész magyarosan szerepelteti magát a népnevet: les csángós, kerülve a románok által használt ceangau – ejtsd: csángöu – elnevezést. (Erdélyben, a Barcaságon, Déván és másutt szintén csángóknak mondják magukat, és ezeknek a magyarságát senki román történész nem vonja kétségbe.) Vallomástevők a helységnevek, fényt vetnek a falu vagy város alapításának idejére, az alapítók nemzetiségére, nyelvére. A román államhatalom a diktatúra idején, de békekorokban is szigorúan tiltotta a helységnevek kutatását Erdélyben, nem is említve Moldvát. Mivel száz meg száz település nevéből kiderülhet, hogy a magyar név az eredeti, a román pedig csak egyszerű változata a magyarnak, esetleg a magyar eredeti tükörfordítása, illetve a magyar elnevezés átigazítása romános hangzásúvá.

Megjegyzem, hogy a román hivatalosság nem tűrte el azt sem, hogy magyar nyelvészek a román nyelvet ért magyar hatásokról értekezzenek, szigorúan tudományos alapon. Pedig természetes folyamat az egymás mellett vagy éppenséggel – mint Erdélyben – együtt élő nyelvek esetében: szavakat vesznek és adnak át egymásnak. A magyar nyelvben kimutatható román hatást már előszere-ttel engedték tanulmányozni. Gáldi László, az aradi költődésű tudós, műfordító, aki felbecsülhetetlen szolgálato-kat tett a román irodalomnak, azért vált „nemkívánatossá” Romániában, mert az 1943-ban megjelent *Az erdélyi román nyelvújítás* című kötetében „eltúlózta” a magyar hatást a román nyelv fejlődésére.

Francia szerzőnk, mindjárt könyve elején, az *Ou se situent-il?* című fejezetben azt vizsgálja, hogy „hol helyezkednek el” a moldvai csángók.

Kimutatásba sorolja Csángóföld helységeit, előbb magyar, majd román nevével. Ezzel akaratlanul felkínálja az olvasónak a vizsgálatot a két elnevezés egybevetésére. Lészped = Lespezi, Pusztina = Pustiana, Szaloncka = Solont, Tatros = Țirgu Trotus, Aknvásár = Țirgu Ocna, Szerbek = Sârbi, Dormánfalva = Dormănesti, Förszfalva = Ferestrău-Oituz, Szabófalva = Săbăoani, Szászút = Sascut, Klézse = Cleja. És így tovább. Ha szerzőnk ellátogat Klézse határába, a dülőnevek között ilyeneket talál: Dióskút, Zaboshegy, Bükkös ... Így szerepelnek, magyar alakjukban, a tanácsháza könyveiben is román nevük egyszerűen nincs. Nem volt szükség arra, hogy lefordítsák őket. Magyarok nevezték el a határrészeket, magyarok művelték. Könnyű érvek annak bizonyítására, hogy a moldvai csángó falvakat magyar nyelvet beszélő nép fiai alapították.

Bernard Le Calloc'h nem él ezzel a kínálkozó lehetőséggel. A maga dolgát abban látja, hogy tényeket sorakoztat fel a csángók múltjáról, jelenéről, hiteletéről, gazdasági helyzetéről, anyanyelvéről, népköltészetéről, lelki beállítottságáról. Mindezekből kikerekedik a magyar nép egyik szóránya a Kárpát-medencén kívül, amely sok évszázados elszakitottságban az anyanemzettől, a hivatali, egyházi és „természetes”, az együttéléstől következő asszimiláció ostromában, számbelileg erősen megfogyatkozva, tulajdonképpen magyar iskolák nélkül – csak néhány évig létezett anyanyelvű oktatás a Csángóföldön – egy-egy falu keretében (szinmagyar falvakban) megőrizte ősei nyelvét, népi kultúráját, csökevényes nemzeti öntudatát.

De hát a rengeteg román szó, amelyeket a csángók beszédükben használnak? Sajnálhatjuk, hogy a francia művelődéstörténész figyelmét elkerülte Márton Gyula hajdani kolozsvári professzornak 1972-ben, a román cenzúra pillanatnyi lanyhulását kihasználva megjelent kötete, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, a csángók mindennapi beszédébe bekerült román jövevényszavakról. Ez a könyv ugyanis tudományos bizonyíték arra, hogy a legerősebb idegen, román nyelvi hatásnak-nyomásnak kitett magyar nyelvjárás, a moldvai csángó dialektus a magyar nyelv törvényei szerint fejlődött, a román jövevényszavakat a legtöbb esetben a törvények szerint illesztette a maga eredeti kifejezései közé, s noha a tartós és erős hatás nyomán román eredetű jelenségek is meghonosodtak, ezek alig érintették a nyelvjárás struktúráját. Tehát a moldvai csángó nyelvjárás a magyar nyelv

elszakíthatatlan része, és a csángók vitathatatlanul magyarok.

Talán egy spanyol, egy angol, egy német elcsodálkozik: miért ne lennének magyarok, ha magyarul beszélnek, magyar folklórban élnek? Igaz ugyan, hogy az etnikai kisebbségek történelme, sorsa, Finnországtól a Bretonföldre, esetenként nagyon különböző képet nyújt, de tudomásom szerint egyetlen többségi nép sem akarja nyílt erőszakkal megváltoztatni a vele együtt élő kisebbségek identitását. Romániában azonban a csángókérdés szinte mindig kizárólag a politika szférájában jelentkezett. Mindkét oldalon növelve az elkeseredést. Román részről az erőszakos türelmetlenség erősödött fel most, amikor a csángók kérdése kezdett nemzetközi visszhangot kapni. Éppen emiatt. Román szerzők diktatórikus fölényrel hirdetik a csángók román származását, és helytálló érvek helyett, ezek hiányában, mind képtelenebb hamisításokhoz folyamodnak, Le Calloc'h könyve elegánsan kívül marad a rágalmozások körén. Tényei azonban egyértelműen bizonyítanak a történelmi igazság mellett.

Kivel vitatkozhatna, ha fel akarná venni a kesztyűt? Bibliográfiájában említi Dimitru Mărtinas hírhedt „tanulmánykötetét”: *Originea ceangăilor din Moldova* (A moldovai csángók eredete), Bucuresti, 1985. Egy renegát csángó középiskolai tanár megkísérelte bebizonyítani, hogy a moldvai csángók eredetileg erdélyi románok voltak, akik a „magyar elnyomás” elől menekültek át a Keleti-Kárpátokon, és Moldvában egy részük, csupán megszokásból, még mindig beszéli „egykori elnyomói” nyelvét, a magyart. Még dajkamesének is képtelenség! Mărtinas „nyelvészeti érvei” elárulják, hogy egyáltalán nem ismerte a magyar nyelvtörténetet, a magyar nyelvfejlődés sajátosságait. A kézirat évtizedeken át bolyongott egyik román kiadótól a másikig, mivel a véleménymondásra felkért nyelvészek mindegyike rámutatott Mărtinas tudománytalan, már-már nevetséges érvelésére. Csak jóval a szerző halála után jelent meg a könyv, a román pártközpont, egyenesen Ceaușescu utasítására. (Olyan könyvek megjelenésének időszaka ez, mint Ion Lăncrănjan „fajgőzös” monológja, a *Cuvînt despre Transilvania*. Minden téren megindult a magyarság kisöprése Romániából.) Mărtinas könyve ebben a légkörben egycsapásra „hivatalos történelemkönyvé” lett, a moldvai katolikus plébániákon árusították, a csángókat kötelezték a megvásárlására, s a könyvben kifejtett „elmélet” tananyag lett minden csángó számára!

Kiemelheti-e a moldvai csángókat ebből a történelmi kátyúból a magyarság önereje? Aligha van más menekvés, mint a nemzetközi nyilvánosság. Az Európai Unió, amelynek kapujában bebocsátását várva, ott áll Románia

is, Bukarest akarata és ellenkezése dacára „európai állampolgárokka” avatja a moldvai csángókat is. (Bármelyik moldvai csángó-magyar beperelheti a román államot, amiért megtiltották anyanyelve használatát az iskolákban és a templomokban!) Bernard Le Calloc'h kitűnő könyve a második kísérlet a csángókérdés nemzetközivé tételére. Egy vatikáni diplomata, Nicola Girasoli káplán a kilencvenes évek végén kisebbségkutató alapítványt hozott létre Brüsszelben. Az intézet főleg a moldvai csángók életét kutatja. Girasoli atya személyes tapasztalatokból ismeri a csángó-magyarok nyelvi nyomorát. Diplomataként a gyakorlat embere. Két romániai – román nemzetiségű – szerzővel angol nyelvű könyvet íratott a moldvai csángókról, s noha a kötetnek vannak vitatható részei is, abban egyetértés alakult ki a szerzők és a történelmi igazság között, hogy elismerik: a csángók magyarok.

Minden egyéb, az anyanyelv szabad használata az iskolákban és a templomokban, ebből következik. Előbb vagy utóbb.

Le Calloc'h körültekintően arra is gondolt, hogy a csángóság bevétele során a nemzetközi közvéleménybe zavart okozhat: Erdélyben több tájegység magyar lakói nevezik magukat csángóknak. Ezért külön fejezetben foglalkozik a barcasági csángókkal és a bukovinai székelekkel, akiket tulajdonképpen tévesen hívnak „csángóknak”.

Nem feledkezik meg a gyimesi völgy magyar-csángó lakóiról és a nagyrészt Barcaságról – Brassó megyéből – Bukarestbe sodródottokról. Részletes bemutatásukkal szembetűnővé teszi az alapvető különbséget közöttük: a moldvai csángók soha nem éltek magyar főhatalom alatt, tehát többségi helyzetben; a többi csángó raj magatartását, nyelvi kultúráját, műveltségét, gondolkodását magabiztos magyar identitás jellemzi. A moldvaiak, az „árva” csángók körében, s talán még inkább Bukarestben, ahová az erdélyi életből érkeztek a barcasági csángók, mindig ijesztő volt az asszimiláció aránya, de a madéfalvi veszedelem idején, 1764-ben Moldvába kifutott, majd Bukovinában letelepített székely-csángók lelkéből soha nem halt ki a magyar haza forró szeretete, és másfél évszázados „pusztai vándorlásuk” után, már előbb útra kelt kisebb csapatok után, 1940-ben az utolsó raj is hazatért közülük. Önmagát telepítette át a Kárpátokon. Előbb Bácskában találtak otthont, ha nyugalmat nem is, majd a háború végén ők lettek a Tito-terror első magyar áldozatai, míg többségük újabb vándorútra kelt, ezúttal Dunántúlra.

Bernard Le Calloc'h költői lelkületű író. Hosszan foglalkozik az első moldvai magyar népköltővel, Lakatos Demeterrel, aki nem ismerte a magyar helyesírást, román

ortográfiával írta a magyar szavakat, de mint egy hajdani vándorénekes, rigmusaiban híven kifejezte népe életérzését.

*Car nous ne vivons pas dans un monde libre,
Nous ne pouvons aller ou nous le désirons.*

Magyar eredetiben:

*Mert szabad világba nem élünk.
Amerre hív a vágy, nem menünk.*

Megható a breton ősök ivadékának lelki azonosulása a moldvai csángókkal. Teljes egészében közli, francia fordításban, azt a csángó népéneket, amelyet a „csángók himnuszának” szoktak nevezni: a fájdalom csángó imádságát.

*Csángó-magyar, Csángó magyar!
Mivé lettél Csángó magyar?*

Franciául:

*Csángó magyar, Csángó magyar,
Qu'es-tu devenu, Csángó magyar?
Tu es l'oiseau tombé de l'arbre
Rejeté, oublié.*

Érzelmeinek tolmácsolása mellett, a „csángó himnusz” lefordítása franciára alkalmat adott Le callac'h-nak arra, hogy az éneket először lejegyző ferences atyáról, Petrás Ince Jánosról (1813-1886) is szóljon. Ő volt az első folklorgyűjtő a magyar kultúrában, megelőzve erdélyi társait. A ma is élő csángó folklór a legrégebből ismert magyar népköltészet. A francia író szükségesnek tartja elmondani, hogy Lakatos Demeter munkássága nem annyira a filológusokat, irodalomtörténészeket foglalkoztatja, mint inkább a nyelvészeket és a néprajzosokat. A folklór az asszimilációs tömegvonzás övényében is megtartó erő. Ha egy népcsoportból kivész az önkifejezés vágya, az feladta önmagát. A moldvai csángóság egy része idők során belerokkant a nyelvi önvédelembe. Azokban a falvakban, amelyekben már nem beszélnek magyarul – népköltészet sincs többé. Román folklór sincs. A népköltészet a lélek virága.

Moldva csángó-magyarságának jövője magának az európai történelemnek adja fel a leckét: minden szellemi értékét gonddal védelmező kontinensünk megengedheti-e magának, immár szeme láttára pusztuljon el egy népcsoport évezredes kultúrája?

Tari István fotói

* Lapunk szerkesztése közben érkezett a szomorú hír: Beke György 2007. január 20-án elhunyt Budapesten. Az Aracs szerkesztőségének küldött utolsó írásával búcsúzunk tőle.